

ПРАВА РОМСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Кондур В. А.

Метою статті є аналіз основних рішень Європейського суду з прав людини щодо ромського населення. У статті йдеться про практику Європейського суду з прав людини щодо захисту прав ромського населення в Європі. Підкреслено, що дискримінація ромів має глибоке коріння і є загальною реальністю по всій Європі.

Зазначається, що переважна частина рішень Європейського суду з прав людини щодо дискримінації зумовлені конфронтацією з громадськістю, неналежною увагою правоохоронних органів до проблем захисту ромів, їх суспільною стигматизацією та етнічним профайлінгом.

Виявляються основні сфери дискримінації ромської національної меншини: неправомірне застосування сили з боку державних органів, освіта, житлові умови, охорона здоров'я, працевлаштування, соціальне забезпечення тощо. Підкреслено, що негативне ставлення з боку громадськості характерне загалом до ромів у будь якій європейській країні.

Рішення Європейського суду з прав людини стосуються проблем упередження та дискримінація осіб ромської національності, що свідчить про неналежну правореалізаційну національну практику. Національні суди при розгляді таких справ мають застосовувати ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та відповідну практику Європейського суду з прав людини. Держави зобов'язані розслідувати та встановити можливі расистські мотиви вчинення актів насильства.

Зазначено, що дискримінація за расовою або етнічною ознакою це особливо образливий вид дискримінації. Дискримінація національних меншин залишається центральною проблемою і впливає на реалізацію всіх прав.

Зроблено висновок про те, що за сучасних умов існує необхідність проводити інформаційні кампанії з питань недискримінації ромської спільноти. Будь-яка дискримінація є неприпустимою. Важливою є підтримка та реалізація антидискримінаційної політики сучасних держав та її забезпечена на всіх рівнях державної влади.

Ключові слова: права людини, вразливі групи населення, дискримінація, Європейський суд з прав людини, національні меншини, роми.

Kondur V. A. The rights of the Roma population in the practice of the European Court of Human Rights

The purpose of the article is to analyze the main decisions of the European Court of Human Rights regarding the Roma population. The article deals with the practice of the European Court of Human Rights regarding the protection of the rights of the Roma population in Europe. It is emphasized that discrimination against Roma has deep roots and is a common reality throughout Europe.

It is noted that the majority of decisions of the European Court of Human Rights regarding discrimination are due to confrontation with the public, inadequate attention of law enforcement agencies to the problems of Roma protection, their social stigmatization and ethnic profiling.

The main areas of discrimination against the Roma national minority are identified: unlawful use of force by state authorities, education, housing conditions, health care, employment, social security, etc. It is emphasized that the negative attitude of the public is characteristic of the Roma in any European country.

The decisions of the European Court of Human Rights relate to the problems of prejudice and discrimination against persons of Roma nationality, which indicates inadequate national law enforcement practice. When considering such cases, national courts must apply Art. 14 of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the relevant practice of the European Court of Human Rights. States are obliged to investigate and establish possible racist motives for committing acts of violence.

It is noted that discrimination on the basis of race or ethnicity is a particularly offensive form of discrimination. Discrimination against national minorities remains a central problem and affects the realization of all rights.

It was concluded that under modern conditions there is a need to conduct information campaigns on issues of non-discrimination of the Roma community. Any discrimination is unacceptable. It is important to support and implement the anti-discrimination policy of modern states and ensure it at all levels of state power.

Key words: human rights, vulnerable population groups, discrimination, European Court of Human Rights, national minorities, Roma.

Постановка проблеми та її актуальність. Європейський суд з прав людини відіграє важливу роль у захисті прав ромського населення в Європі. Роми стикаються з численними проблемами, такими як неправомірне застосування сили з боку державних органів, дискримінація в освіті, житлі, доступ до медичних послуг та працевлаштування. Дискримінація національних меншин залишається центральною проблемою і впливає на реалізацію всіх прав [6, с. 56]. В Україні роми стикаються практично з такими самими проблемами, як і в інших європейських країнах: бідність, відсутність документів, низький рівень освіти, сегрегація та соціальна ексклюзія. Зазначи дискримінації, роми є більш уразливими і по відношенню до збройних конфліктів, природних катастроф або економічних криз.

Ю. Ковний підкреслює, що роми мають свої унікальні особливості врахування яких необхідне для реальної інтеграції їх у суспільство. Політика мультикультуралізму повинна передбачати гнучкість, якраз щодо ромської національності вона є особливо необхідною [3, с. 9]. Назва «роми» є колективною назвою для різноманітної етнічної групи людей, які ідентифікують себе як члени різних підгруп на основі, наприклад, поточного чи минулого географічного положення, діалекту і місцезосташування. У Європі живе близько 10 мільйонів ромів. Кілька груп живуть як кочівники, які не мають постійного місця проживання, але більшість ромів тепер живе осіло: існують урбанізовані групи ромів, а також багато з них живуть в більш-менш ізольованих районах або окремих невеликих містах, селах. Роми присутні практично у всіх європейських країнах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам захисту прав ромського населення в Європі та в Україні присвячено праці зарубіжних та вітчизняних вчених, серед них П. Брандер, О. Гайдулін, Е. Кін, Ю. Ковний, Л. Матвєєва, О. Сапожнікова, О. Радчук, В. Юхаж, А. Шнайдер та інші.

Так О. Радчук, звертає увагу не те, що сучасний розвиток суспільних відносин і в XXI ст. потребує правових приписів про захист прав національних меншин, особливо коли йдеться про право користуватися досягненнями своєї культури, сповідувати свою релігію, використовувати свою мову не тільки в приватному житті, але й публічно. У контексті цього питання автор називає найбільшу етнічну меншину Європи - роми та говорить про те, що історія ромського народу має безліч прикладів проявів расизму та порушень прав людини.

У минуло деякі держави щодо них проводили політику від інтенсивної асиміляції (примусова стерилізація, виховання дітей тільки у державних закладах) до соціального вигнання [11, с. 10]. Для забезпечення захисту прав вразливих груп населення та дотримання міжнародних стандартів, державні органи влади європейських країн мають забезпечувати ефективну систему виконання рішень Європейського суду з прав людини, що є показником розбудови демократичного суспільства та гарантією від повторення таких порушень на території всієї Європи.

Метою статті є аналіз основних рішень Європейського суду з прав людини щодо правового захисту ромського населення.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці ХХ ст. проблема правового захисту ромів привернула увагу правозахисних організацій, які почали звертати увагу на випадки насильства проти ромів, що все частіше траплялися з боку правоохоронних органів. Практика Європейського суду з прав людини на той час не враховувала расистських мотивів насилля. Погоджуючись з існуванням позитивних обов'язків держав щодо проведення ефективного розслідування фактів насильницького позбавлення життя, катування та нелюдського поводження, Європейський суд з прав людини не наважувався поширити такий самий підхід до випадків застосування насилля на расовому підґрунті.

За участю правозахисників різних країн, у 1995 році створено міжнародну правозахисну неурядову організацію «Європейський Центр прав ромів», головною метою якого є боротьба з дискримінаційною практикою та порушеннями прав людини щодо ромів по всій Європі. Центр базується у Будапешті з представництвами в багатьох країнах як Західної, так і Східної Європи. Європейський центр з прав ромів є асоційованим членом Міжнародної Гельсінської Федерації з прав людини, має спеціальний консультативний статус при Раді Європи і Економічній та Соціальній Раді ООН. Центр виграв ряд справ у Європейському комітеті з соціальних прав, а юристи центру брали участь у процесах Європейського Суду з прав людини і комітетах ООН.

Ромські активісти і захисники отримали підтримку від Інституту Відкрите суспільство» (Нью-Йорк). У Раді Європи «ромська тема» стала одним зі спеціальних напрямків роботи, ведеться постійне спостереження за ситуацією з правами людини, проводяться семінари та тренінги для молодих ромів і юристів, що займаються захистом

прав ромів, організовуються відкриті обговорення проблем ромського населення.

Негативне ставлення з боку громадськості характерне загалом до ромів у будь якій європейській країні. Наприклад, у 2019 компанія Baltijos tyrimai провела опитування про ставлення жителів Литви до ромів. По сусідству з представниками ромської громади не хотіли б жити 63% опитаних, 39% учасників опитування не хочуть працювати разом із ромами. Дані опитувань показують, що роми - найнебажаніша в Литві національна група [9].

Дисонанс між офіційною політикою держави і громадським ставленням визначається в багатьох дослідженнях. Зокрема румунські науковці доводять, що хоча загалом урядова політика щодо ромів приймає та просуває прогресивний/ліберальний порядок денний, який узгоджується зі стратегічними цілями ЄС, яскраво виражена громадська амбівалентність щодо ромів і ледь помітні форми расизму все ще присутні та зберігаються [3, с.11].

Антиромські настрої можуть бути визначені як специфічна форма расизму, ідеологія расової переваги, форма дегуманізації і узаконеного расизму проти ромів, яка заснована як на уявних страхах, негативних стереотипах і міфах так і на запереченні чи стиранні з суспільної пам'яті довгої історії дискримінації ромів [4]. Національні суди при розгляді справ мають застосовують ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та відповідну практику Європейського суду з прав людини. Рішення Європейського суду з прав людини відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» є джерелом права.

Європейський суд з прав людини неодноразово визнавав держави винними у недостатньому розслідуванні актів насильства проти ромів та вжитті належних заходів для їх захисту. Держави зобов'язані розслідувати та встановити можливі расистські мотиви вчинення актів насильства.

Однією з таких перших спроб є справа «Ангелова проти Болгарії», щодо смерті у відділенні поліції 17-річного хлопця (рома), якого затримали за спробу крадіжки. Розслідування, проведене прокуратурою, дійшло висновку, що причиною смерті стала випадкова травма, отримана до арешту. Заявниця стверджувала, що її син помер внаслідок жорстокого поводження з боку працівників поліції; що поліція не забезпечила йому належної медичної допомоги у зв'язку

з тілесними ушкодженнями; що органи влади не провели ефективного розслідування; що затримання її сина було незаконним; що вона не мала ефективного засобу правового захисту; а також, що було допущено дискримінацію на підставі ромського походження її сина. На підтвердження вона навела ксенофобські висловлювання представників поліції щодо ромів. Європейський центр з прав ромів (третья сторона, яка вступила у справу), заявив, що виборність звернень, заснованих на ознаках раси чи етнічної приналежності, є надзвичайним злом, і судовий захист у справах про такі порушення є надзвичайно важливим [1].

Європейський суд з прав людини односторонньо визнав порушення ст. 2 (право на життя) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у випадку смерті сина заявниці, ненадання йому своєчасної медичної допомоги державними органами та зобов'язав державу-відповідачку провести ефективно розслідування. Європейський суд вирішив, що незважаючи на серйозність наданих аргументів, вони не були безсумнівно доведені, немає повної впевненості, що вчинені дії були безпосередньо пов'язані з етнічним походженням жертви. Також судом односторонньо визнано порушення ст. 3 (заборона катування), ст. 5 (право на свободу та особисту недоторканість) та ст. 13 (право на ефективний засіб правового захисту) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Однак суд не знайшов порушення ст. 14 (заборона дискримінації) шістьма голосами проти одного, оскільки не отримав безсумнівних доказів того, що поводження з сином заявниці було пов'язане з його походженням [1]. Суддя Джованні Бонелло (Мальта) говорив про те, що на його думку, Європейський Суд з прав людини - форвард та провідник прав людини, змішує питання рівності/недискримінації з кримінальним правосуддям, наслідком чого є практика пошуку винного у порушеннях, а не захист жертви та відшкодування збитків, завданих діями відповідальних за це держав.

Справжній прорив стався з прийняттям рішення по справі «Начова та інші проти Болгарії», коли судді односторонньо виявили порушення процесуальних і матеріальних аспектів ст. 14 у поєднанні зі ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зафіксувавши, що занепокоєння Суду викликали «дії посадових осіб, які незважаючи на наявність доказів, які повинні були спонукати їх провести відповідне розслідування - не зробили жодної спроби встановити, чи мав мотив національної ненависті якесь значення

у цій справі» [7]. Зобов'язання довести дискримінаційний мотив - це зобов'язання докласти максимум зусиль: влада повинна робити те, що видається розумним у конкретні обставини.

Названа справа стосувалася смерті двох молодих ромських чоловіків яких застрелили в одному з ромських поселень, де вони ховалися після втечі з місця відбування покарання у вигляді позбавлення волі за самовільне залишення військової служби. Посилаючись на велику кількість проявів дискримінації та ворожнечі щодо ромів у Болгарії, заявники - родичі загиблих говорили про порушення ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у поєднанні зі ст. 2, вказуючи на те, що надмірне насильство до ромів було застосоване з боку представників влади саме через їхнє етнічне походження. Європейський суд з прав людини підкреслив особливо руйнівне значення злочинів на ґрунті расової ненависті у порівнянні з насильством, скоєним без такого мотиву. За наявності підозр, що спонукальний мотив до вчинення акту насильства послужили расистські погляди, влада зобов'язана з усією рішучістю провести неупереджене офіційне розслідування.

Так, слідчий суддя і прокурори, які вели справу, мали достатню достовірну інформацію, котра мала привернути їхню увагу до необхідності здійснити первинну перевірку і, на підставі її результатів, встановити, чи події, що призвели до загибелі двох чоловіків, мали расистський підтекст. Проте влада не зробила нічого, аби перевірити свідчення сусіда, а майору Г. не запропонували пояснити, чому він вирішив за необхідне застосувати таку силу. Державні органи не враховували відповідні докази і постановили рішення про закриття слідства, захистивши таким чином майора Г. від притягнення до відповідальності.

Також суд наголосив на складності розслідування таких справ, складності виявлення мотиву національної ненависті та оцінки расистських висловлювань представників правоохоронних органів під час операцій, пов'язаних із застосуванням сили до представників етнічних або інших меншин. Нездатність встановити дискримінаційні мотиви та розглядати насильство та жорстокість, викликані дискримінацією, нарівні зі справами, які не мають дискримінаційного підтексту, отже, заплющувати очі на специфічний характер таких дій, які явно спрямовані на обмеження основних прав людини [7].

Цінність рішення по справі «Начова та інші проти Болгарії» полягає в тому, що Суд встановив

процедурні зобов'язання, згідно з якими держава має розслідувати дискримінаційні мотиви насильницьких злочинів, якщо є обґрунтована підозра щодо таких мотивів.

Інша справа «Стоїца проти Румунії» про жорстоке поводження поліції з 14-річним підлітком під час сутички біля бару між ромами і поліцейськими; відсутність належного розслідування. Заявник скаржився, що відмова в порушенні кримінальної справи проти поліцейського, який побив його сина, пояснюється расовим упередженням. Суд визнав порушення ст. 3 і ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод на тій підставі, що у слідства були расові упередження, а також зобов'язав державу виплатити 15 тис. євро як компенсацію моральної шкоди [17].

Першою українською справою про дискримінацію, в якій Європейський суд з прав людини визнав Україну винною в недотриманні ст. 14 та ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод є справа «Федорченко і Лозенко проти України», рішення по якій ухвалено 20 вересня 2012 року. Це також перша справа, яку українські роми виграли в Європейському суді з прав людини. Текст рішення справи стосується нападу на сім'ю ромів 28 жовтня 2001 року, в результаті якого їхнє житло було спалено, а п'ятеро членів сім'ї, включаючи двох шестирічних дітей, загинули в результаті пожежі. Глава сім'ї звинуватив у цьому офіцера міліції, якому він та його родич відмовили платити хабар за непритягнення до кримінальної відповідальності нібито за торгівлю наркотиками. У ході розслідування інформація про причетність міліціонера до інциденту не підтвердилася, і прокуратура відмовилася порушувати проти нього кримінальну справу. При цьому були встановлені головні підозрювані: Н. і ще шестеро осіб [14].

Розглянувши цю справу, Європейський суд з прав людини дійшов висновку, що не було представлено достатніх доказів, які підтверджують або спростовують участь міліціонера у підпалі. Однак встановив порушення: державні органи обмежилися лише базовими процесуальними кроками. Крім того, Європейський суд з прав людини зазначив, що ніхто з шістьох підозрюваних (крім Н.) так і не був знайдений.

Враховуючи поширені акти насильства і дискримінації щодо ромів в Україні, Європейський суд з прав людини не виключив, що рішення про підпал будинків додатково підкріплювалося етнічною ненавистю. Проте відсутні будь-які докази того, що органи влади перевіряли версію

про ксенофобні мотиви нападу. Європейський суду з прав людини визнав неприйнятним, що у вказаних обставинах в ході розслідування, яке тривало більше 11 років, не було зроблено ніяких істотних дій, спрямованих на ідентифікацію і засудження винних [14]. Європейський суду з прав людини вказав на наявність у складі злочину расистських мотивів, що позначиться на майбутній судовій практиці. Адже зазвичай в Україні уникають кваліфікації справ які стосуються національних меншин, що стали жертвами насилля. Також рішення Європейського суду з прав людини чітко підкреслюють, що наявність порушення прав людини та захищеної від дискримінації ознаки у жертви порушення, ще не означає наявність дискримінації.

Наступна справа про дискримінацію, це рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бурля та інші проти України» яке прийнято 6 листопада 2018 року. Події відбувалися у вересні 2002 року у селі Петрівка Одеської області. Суд дійшов висновку про те, що було порушено право на повагу до приватного життя і сімейного, житла і кореспонденції (ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) та заборону дискримінації (ст. 14), а також заборону катувань та поведження, що принижує людську гідність (ст. 3). За рішенням Європейського суду з прав людини заподіяна будинкам заявників шкода становила серйозне та необґрунтоване втручання у право заявників на повагу до їхнього приватного та сімейного життя і житла. Європейський суд з прав людини зобов'язав Україну виплатити 5 мільйонів гривень компенсації постраждалим внаслідок погрому ромського табору на Одещині [2].

У 2010 році французький уряд оголосив переслідування незаконних таборів ромів, які нещодавно мігрували до Франції, і відправив кілька тисяч їхніх жителів назад до Румунії і Болгарії, стверджуючи, що ромські поселення є основним джерелом злочинності і порушення громадського порядку. Комітет ООН з ліквідації расової дискримінації жорстко розкритикував репресії у Франції і сказав, що расизм і ксенофобія переживають «значний сплеск». Водночас опитування громадської думки продемонструвало, що 65% французів підтримали жорстку позицію уряду. Європейський комітет з соціальних прав одногласно констатував, що примусові виселення ромів являють собою порушення прав, передбачених у переглянутій Європейській соціальній хартії, в тому числі свободу від дискримінації та право на житло [5].

Справа «Молдован та інші проти Румунії», це випадок який стосувався насильства та підпала будинків ромів, вчинених місцевим населенням при бездіяльності поліції. У вересні 1993 року в селі Хедерені натовп сільських жителів, які не належали до ромської громади, разом з місцевим начальником поліцейської дільниці і трьома іншими поліцейськими атакували трьох ромських чоловіків. Одного з них було заживо спалено, двох інших натовп забив насмерть. За словами заявників, поліція закликала натовп громити майно циган. Загалом було повністю зруйновано 13 ромських будинків. Заявники були змушені залишити своє село і свої будинки. Суд підтвердив, що дискримінація за ознакою раси може сама по собі означати у значенні ст. 3 поведження, що принижує гідність. Умови життя заявників та расова дискримінація, якій їх було публічно піддано через спосіб розгляду їхніх скарг різними органами державної влади, є наругою над їхньою людською гідністю, що в контексті ст. 3 означає поведження, яке принижує гідність. Це має бути прийнято до уваги як обтяжуючий фактор при розгляді скарги заявників відповідно до ст. 3. Європейський суд з прав людини визнав Румунію винною у порушенні ст. 14 (заборона дискримінації) в сукупності зі ст. 6 §1 (тривалість судового розгляду) і ст. 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя). Як матеріальну і моральну компенсацію заявникам суд присудив сплатити від 95 до 11 тис євро [16].

У квітня 2021 року Європейський суд з прав людини встановив порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у справі «Пастрама проти України» та визначив компенсацію нематеріальної шкоди в розмірі 2700 євро солідарно трьом малолітнім дітям померлої в 2018 році ромки Ріти Пастрами [12].

Європейський центр з прав ромів (третя сторона, яка вступила у справу) закликав Суд визнати, що роми стали потерпілими інституційного расизму з боку певних осіб, які працювали в українських правоохоронних органах [8]. Разом з тим, Європейський суду з прав людини не встановив порушення ст. 14 та ст. 1 Протоколу 12 до Конвенції вказавши: «...що стосується твердження заявниці про те, що знищення її наметового табору та нерозслідування інциденту було пов'язано з упередженнями проти ромів, Суд зазначає, що ці твердження мають досить розмитий і загальний характер, і немає конкретних доказів на підтвердження їх у заяві» [8].

Примусова стерилізація була напівофіційним інструментом обмеження чисельності ромів на території нинішньої Чехії і Словаччини, така політика проводилась з 1973 року. Випадки примусової стерилізації ромських жінок в Словаччині виявили відсутність належних медичних гарантій, викликали сувору критику та призвели до змін у національному законодавстві, спрямованих на захист репродуктивних прав. Так, справа «V.C. проти Словаччини» стосувалася стерилізації жінки ромського походження, після народження другої дитини, без її усвідомленої згоди, Європейський суд з прав людини встановив порушення ст. 3 Конвенції (заборона нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження), оскільки стерилізація становила значне втручання в репродуктивне здоров'я особи і мала у багатьох аспектах наслідки для її особистої недоторканності, в тому числі для її фізичного та психічного благополуччя і емоційного, духовного та сімейного життя. На момент стерилізації заявниці було 20 років і вона, відповідно, перебувала на ранній стадії свого репродуктивного життя. Тобто йшлося про невиконання негативних зобов'язань, про втручання у права, що гарантовані ст. 3 Конвенції, а отже є абсолютними, і втручання у які не можуть бути виправдані «необхідністю в демократичному суспільстві». Європейський суд з прав людини провів зв'язок між правом на медичну допомогу і ст. 3 Конвенції, підкресливши, що медичні процедури в проєкті надання медичної допомоги можуть набути такого способу, який має ознаки «нелюдського поводження» [18]. Водночас Європейський суд з прав людини визнав також порушення ст. 8 Конвенції з огляду на відсутність гарантій, які би приділяли особливу увагу репродуктивному здоров'ю заявниці як жінки ромського походження, що свідчило про невиконання державою-відповідачем свого і позитивного зобов'язання щодо забезпечення права на повагу до приватного і сімейного життя.

Випадки незаконної стерилізації були задокументовані Консультативним центром з громадянських прав та прав людини у співпраці з міжнародною організацією «Центр репродуктивних прав» у 2003 році. Висновки базувалися на 230 інтерв'ю з ромськими жінками з маргіналізованих громад східної Словаччини.

Справа «Сейдіч та Фінці проти Боснії і Герцеговини» про відсутність у осіб ромського та єврейського походження права балотуватися на виборах до Палати народів і до Президії Боснії і Герцеговини. Суд встановив, що в країні існують

механізми поділу влади, які автоматично ведуть до повного відсторонення від політичних посад етнічних спільнот, що не належать до «основних народів» (боснійці, хорвати і серби). У рішенні суд підкреслив особливо огидний статус расової дискримінації, згубність її наслідків та високі обов'язки держави у боротьбі з цим явищем. Понад те, обставини, що виправдовують таку дискримінацію з об'єктивних і розумних міркувань, слід трактувати якомога суворіше. Суд визнав порушення ст. 14 у сукупності зі ст. 3 Першого Протоколу щодо відсутності права у заявників балотуватися на виборах до Палати народів Боснії та Герцеговини, а також порушення статті 1 Протоколу №12 (загальна заборона дискримінації) у зв'язку з відсутністю у заявників права балотуватися на виборах до Президії Боснії та Герцеговини [13]. Європейський суд з прав людини розглядав скаргу і на підставі статті 1 Протоколу № 12. У своєму рішенні по справі ЄСПЛ зазначив, що цей Протокол «запроваджує загальну заборону дискримінації», і що підхід Суду до аналізу справи на підставі цього Протоколу буде ідентичним до підходу, який він застосовує у контексті статті 14.

Серед низки правових, соціальних, економічних проблем одним із ключових з питань залишається і питання доступу ромів до освіти. Освітній рівень ромського населення загалом залишається вкрай низьким. Бар'єрами на шляху до здобуття освіти є відсутність доступу до альтернативних програм дошкільної підготовки, дискримінація під час прийому до навчальних закладів та у шкільному середовищі та інше. І тут можна згадати справу «D.H. та інші проти Чехії», заявниками виступали 18 громадян ромського походження. Справа стосується їхнього поміщення до спеціальних шкіл, за їх твердженням, через їхнє ромське походження. Заявники стверджували, що необхідно було прийняти загальні заходи на національному рівні для усунення перешкод на шляху здійснення їхніх прав. Європейський суд з прав людини вирішив, що влаштування їх на навчання у «спеціалізованих школах» для розумово відсталих не було виправданим. Чинне на той момент чеське законодавство завдало непропорційно шкідливий вплив на ромську громаду і, отже, на заявників, які належали до неї. Європейський суд з прав людини зазначив, що в результаті своєї бурхливої історії і постійних переселень роми стали особливо неблагополучною та соціально вразливою меншістю і тому потребують особливого захисту. Європейський суд підкреслив, що заявникам може бути

нелегко доводити дискримінаційне поводження з ними. Для того, щоб гарантувати зацікавленим особам ефективний захист їхніх прав у справах про ймовірну непрямую дискримінацію, слід застосовувати менш суворі правила оцінки доказів. У випадках, коли відмінність у поводженні ґрунтується на ознаці раси, кольору шкіри або етнічного походження, поняття об'єктивного і розумного обґрунтування повинно тлумачитися якомога суворіше [15].

Факти по справі «D.H. та інші проти Чехії» говорять про те, що система шкільної освіти для ромських дітей не надавала гарантій, що при реалізації свободи розсуду в сфері освіти держава бере до уваги їхні особливі потреби як членів уразливих груп суспільства. Понад те, у результаті функціонування цієї системи заявники були розміщені в школи для дітей з розумовими розладами, де, на відміну від звичайних шкіл, використовувалася обмежена навчальна програма і де вони були ізольовані від своїх однолітків, які представляють основне населення країни. В результаті заявники отримали освіту, яка посилила їхні складнощі і поставила під загрозу подальший особистісний розвиток, замість того щоб допомогти їм у вирішенні реальних проблем завдяки інтеграції у звичайні школи і сприяти розвитку навичок, які полегшили б їхнє життя серед більшості населення. Дійсно, держава-відповідач імпліцитно визнала, що можливості працевлаштування для осіб, які закінчили спеціальні школи, обмеженіші. Суд не був переконаний, що відмінність у поводженні між дітьми-ромами та іншими дітьми була об'єктивно та розумно виправдана, і що існував розумний зв'язок між використаними засобами та переслідуваною метою. Оскільки було встановлено, що відповідне законодавство, яке діяло у відповідний момент часу, мало непропорційно згубний вплив на громаду ромів, заявники як члени цієї громади вочевидь постраждали від такого ж дискримінаційного поводження. Порушення ст. 14 в сукупності зі ст. 2 Протоколу № 1 (право на освіту) було встановлено, і Європейський суд з прав людини зобов'язав виплатити кожному заявнику по 4000 євро компенсації за заподіяну їм моральну шкоду [15].

Таким чином, можна говорити про те, що до фактів дискримінації ромського населення можна віднести: насилля та погрозу насиллям на ґрунті ксенофобії; дискримінацію за етнічною ознакою у реалізації основних потреб; обмеження використання мов меншин у різних сферах, передусім, освіті; соціальна стигматизація щодо ромів [10].

Як свідчить практика ЄСПЛ, переважна більшість таких правопорушень кваліфікується як порушення статті 14 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також Протоколу № 12 до цієї конвенції про заборону дискримінації.

І за сучасних умов існує необхідність проводити інформаційні кампанії з питань недискримінації ромської спільноти. Будь-яка дискримінація є неприпустимою, дискримінація за расовою або етнічною ознакою - особливо образливий вид дискримінації. Порушення рівноправності громадян залежно від їхньої расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками, тягнуть за юридичну відповідальність. Важливою є підтримка та реалізація антидискримінаційної політики сучасних держав та її забезпечена на всіх рівнях державної влади.

Література

1. Ангелова проти Болгарії: рішення Європейського суду з прав людини № 38361/97 від 13.06.2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_171#Text
2. Бурля та інші проти України: рішення Європейського суду з прав людини № 3289/10 від 06.11.2018. (остаточне 06.02.2019) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d65#Text
3. Ковний Ю. Є. Упередження та дискримінація осіб ромської національності: огляд рішень ЄСПЛ. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2023 № 61. С. 9-12.
4. Компас: посібник з освіти з прав людини за участю молоді. За ред. П. Брандер, Е. Кін, В. Юхаж, А. Шнайдер. Друге видання. *Видавництво Ради Європи.* 2023. 494 с.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 11 листопада 1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
6. Матвєєва Л. Г. Міжнародні та європейські стандарти захисту прав вразливих груп населення. *Вісник пенітенціарної асоціації України.* № 3(13). 2020. С. 48-59.
7. Начова та інші проти Болгарії: рішення Європейського суду з прав людини № 43577/98 і 43579/98 від 06.07.2005. URL: file:///C:/Users/media_3qwt1s1/Downloads/001-61648.pdf
8. Пастрама проти України: рішення Європейського суду з прав людини № 54476/14 від 01.04.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_g40#Text

9. Постійний фейс-контроль і клас «Ч»: як живуть роми в Литві. Заборона. 26 жовтня 2020 р. URL: <https://zaborona.com/yak-zhyvut-romy-v-lytvi/>

10. Прецедентне право Європейського суду з прав людини щодо захисту прав уразливих верств населення : навч. посіб. / О. О. Гайдулін, В. Ю. Худолей, І. М. Шаркова. Київ: ФОП Голембовська О.О. 300 с. С. 190.

11. Радчук О. П. Європейська Конвенція про захист прав найбільш вразливих верств населення. *Теорія і практика правознавства*. Вип. 1 (5). 2014. С. 1-14.

12. Сапожнікова О. Спалення ромського поселення визнане Європейським Судом порушенням права на приватне життя. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. 23.04.2021. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/spalennia-romskoho-poselennia-vyznane-yevropeyskym-sudom-porushenniam-prava-na-pryvatne-zhyttia/>

13. Сейдич і Фінци проти Боснії і Герцеговини: рішення Європейського суду з прав людини №№ 27996/06 і 34836/06 від 22.12.2009. URL: file:///C:/Users/media_3qwt1s1/Downloads/001-117680.pdf

14. Федорченкота Лозенко проти України: рішення Європейського суду з прав людини № 387/03 від 20.09.2012. (остаточне 20.12.2012) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_933#Text

15. D.H. and others v. the Czech Republic: Chamber European Court of Human Rights Application no. 57325/00 13.11.2007. URL: [file:///C:/Users/media_3qwt1s1/Downloads/001-83256%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/media_3qwt1s1/Downloads/001-83256%20(1).pdf)

16. Moldovan and others v. Romania: Chamber European Court of Human Rights (no. 2) (application nos. 41138/98 and 64320/01) 12. 07. 2005. URL: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/echr/2005/en/20698-69670>.

17. Stoica v. Romania: Chamber European Court of Human Rights Application no. 42722/02, 04.032008. URL: <https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/ERT%20case%20summary%20Stoica%20v%20Romania%20edit2.pdf>

18. V.C. проти Словаччини: рішення Європейського суду з прав людини № 18968/07 08.11.2011. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22ite mid%22:\[%22001-117793%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22ite mid%22:[%22001-117793%22]})

Кондур В. А.,

orcid.org/0009-0000-8988-2748

*заступник директора департаменту,
начальник відділу прав національних меншин
корінних народів та релігійних поглядів
Департаменту моніторингу дотримання рівних
прав і свобод, прав національних меншин,
політичних та релігійних поглядів*